

dr. Branislav Brojčin

Inkluzivno obrazovanje - opšti koncepti

Opšte prihvaćena definicija inkuzije ne postoji, a značenje termina se menjalo tokom godina. Često se mejnstriming (*mainstreaming*) i integracija, termini kojima su ranije označavani programi u kojima su deca s ometenišću smeštena zajedno s decom tipičnog razvoja (TR), koriste kao sinonimi inkluzije, iako se podjednako često ukazuje da ovi termini imaju različita značenja. Tako ima autora koji navode da termini "integracija" i "mejnstriming" imaju isto značenje, koje se razlikuje od termina "inkluzija". Prema njima inkluzija znači da su deca s ometenošću smeštena u redovne razrede tokom čitavog školskog dana, dok u mejnstrimingu učenici s posebnim potrebama deo školskog vremena provode u specijalnim obrazovnim programima, ali se u maksimalno mogućoj meri uključuju u redovne razrede. Drugi autori sugerišu da integracija predstavlja ograničen pristup problemu i da upućuje na reformu specijalnog obrazovanja, u kojoj se se učenici sa specijalnim potrebama smeštaju u redovne razrede uz adaptaciju redovnih školskih kurikuluma, dok inkluzija predstavlja širu reformu celog obrazovnog sistema, kako bi bile zadovoljene potrebe sve

**Seminar Efektivno angažovanje za inkluzivno obrazovanje
MIDWAY - Uključivanje u obrazovanje dece sa teškoćama u razvoju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom**

Izjava ograničenja odgovornosti:

Realizaciju ovog seminara omogućio je Institut za održive zajednice (ISC), uz podršku američkog naroda kroz donaciju USAID-a br. 169-A-0006-00104-00. Mišljenja izneta u ovoj publikaciji su izneta od strane autora i nužno ne odlikavaju mišljenje ISC-a, USAID-a ili Američke vlade.

dece u školi nezavisno od njihovih sposobnosti ili problema u razvoju. Za treće mejnstriming podrazumeva da deca, koja pohađaju specijalne škole, provode deo dana u redovnom razredu. U ovom slučaju, deca s ometenošću mogu biti u redovnom razredu samo kada su sposobna da funkcionišu na nivou ostale dece u razredu, bez modifikacije instrukcija ili pomoćnih usluga, dok je integracija širi pojam i upućuje na proces aktivnog mešanja dece s ometenošću i one tipičnog razvoja.

Slična raznovrsnost se može uočiti i kod definisanja inkluzije. Odom i saradnici (Odom et al., 2004) je jednostavno posmatraju kao programe ili grupe u kojima zajedno učestvuju deca s ometenošću i deca tipičnog razvoja. Za Begenija i Martensa (Begeny, Martens, 2007) inkluzija predstavlja praksu uključivanja svih učenika - bez obzira na njihove sposobnosti ili poreklo - u razrede koji odgovaraju njihovom uzrastu i škole koje izlaze u susret potrebama učenika. Ponekad se naglašava društveni aspekt inkluzije, te je za Fergusonu (Ferguson, 1996) ona pokret koji traži stvaranje škole koja će izaći u susret potrebama svih učenika, uspostavljajući takve zajednice za učenje, u kojima će se učenici s ometenošću i učenici tipičnog razvoja zajedno obrazovati u redovnim razredima škola u susedstvu. Neke od definicija su prilično zahtevne i restriktivne. Na primer, Farel (Farrell, 2000) smatra da bi potpuna inkluzija trebalo da podrazumeva da su uključena deca potpuni i aktivni deo života redovne škole, da su vrednovana kao članovi školske zajednice, kao i da su posmatrana kao njeni integralni članovi. Snouova (Snow, 2001) smatra da inkluzija nije privilegija koja se stiče, niti je pravo koje je dato pojedincima. Prema njenom shvatanju, inkluzija je, najpre i u najvećem delu, stanje uma. Ona je uvek recipročna, a u inkluzivnom okruženju svako dopinosi dobrobiti svih. Ako član zajednice samo dobija (ili uzima), a ne daje, on nije uključen - on je prosjak, gost, ili lopov.

**Seminar Efektivno angažovanje za inkluzivno obrazovanje
MIDWAY - Uključivanje u obrazovanje dece sa teškoćama u razvoju i zapošljavanje osoba
sa invaliditetom**

Izjava ograničenja odgovornosti:

Realizaciju ovog seminara omogućio je Institut za održive zajednice (ISC), uz podršku američkog naroda kroz donaciju USAID-a br. 169-A-0006-00104-00. Mišljenja izneta u ovoj publikaciji su izneta od strane autora i nužno ne odlikavaju mišljenje ISC-a, USAID-a ili Američke vlade.

Cilj inkluzije je promeni školu, a ne karakteristike dece. Inkluzivno obrazovanje podrazumeva da škole moraju biti spremne da odgovore na potrebe potpuno različitih učenika, kao i da to čine u redovnim razredima. Svim učenicima treba da budu omogućeni odgovarajući obrazovni programi adaptirani individualnim kapacitetima i potrebama dece. Deca s posebnim potrebama treba da budu integralni deo razreda, poštovana i prihvaćena. Njima treba obezbediti podršku i pomoć u pogledu uspostavljanja socijalnih interakcija s vršnjacima i drugim ljudima. Jedan od ciljeva inkluzije jeste da gaji socijalni razvoj na duge staze, usmeren ka učešću i vrednovanju socijalnih uloga dece s različitim specifičnim potrebama. Dakle, filozofija inkluzije na bavi se samo školovanjem, već razmatra uspešno uključivanje u društvo u celini.

Iako pokušaji uključivanja dece s ometenošću datiraju od sedamdesetih, a korišćenje samog termina "inkluzija" od devedesetih godina prošlog veka, dok i danas traju sučeljavanja mišljenja o njenim efektima i opsegu u kome je adekvatna njena primena. Rasprave se uglavnom vode između onih koji zagovaraju potpunu inkluziju sve dece, bez obzira na vrstu i stepen ometenosti, kao i potpunu eliminaciju specijalnog obrazovanja (najčešće zastupnici dece sa ometenošću niske incidencije, npr. teška kognitivna oštećenja) i onih koji se zalažu za umereniji pristup koji podrazumeva "kontinuum usluga" (hijerarhijski model koji se proteže od totalne ekskluzije do potpune inkluzije u redovnu školu).

Zastupnici inkluzije se pre svega oslanjaju na argumente koji ističu socijalne i etičke prednosti ovakog načina obrazovanja. Prema njima, učenici s ometenošću će u ovakvom okruženju bolje napredovati u socijalnom i akademskom pogledu, ono će ih bolje pripremiti za život u zajednici i istovremeno će se izbeći negativni efekti ekskluzije. Takođe, tvrdi se da će se, kao rezultat podučavanja u inkluzivnom okruženju, popraviti profesionalne veštine nastavnika (jer im postojanje specijalnog obrazovanja daje mogućnost da ga

**Seminar Efektivno angažovanje za inkluzivno obrazovanje
MIDWAY - Uključivanje u obrazovanje dece sa teškoćama u razvoju i zapošljavanje osoba
sa invaliditetom**

Izjava ograničenja odgovornosti:

Realizaciju ovog seminara omogućio je Institut za održive zajednice (ISC), uz podršku američkog naroda kroz donaciju USAID-a br. 169-A-0006-00104-00. Mišljenja izneta u ovoj publikaciji su izneta od strane autora i nužno ne odslikavaju mišljenje ISC-a, USAID-a ili Američke vlade.

upute u odgovarajuće programe, umesto da rade na razvoju veština koje će omogućiti uključivanje deteta s ometenošću). Nadalje, veruje se da uspešna inkluzija pomaže i učenicima tipičnog razvoja da razviju pozitivnije stavove prema osobama s ometenošću, što bi u budućnosti trebalo da dovede do usvajanja socijalnih principa koji će se bazirati na jednakosti i uspostavljanju harmoničnog društva.

Oni koji imaju rezerve prema inkluziji – posebno prema modelu "potpune inkluzije" – smatraju da: a) redovno obrazovanje nije pripremljeno za inkluziju; b) empirijski podaci ne potvrđuju u dovoljnoj meri uspešnost inkluzije; c) učenicima s ometenošću potreban je intezivniji tretman, nego što ga mogu dobiti u redovnim razredima; i d) za uspešnu inkluziju potrebno je u velikoj meri promeniti i prilagoditi okruženje redovne škole, kao i stavove prema deci s ometenošću, koja moraju biti smeštena u visokosuportivnu sredinu. Prema ovim autorima, ovi učenici mogu imati više koristi, ako bar deo školskog dana provode van redovnog razreda.

Ove razlike u mišljenju imaju uticaja i na praksu pojedinih zemalja. Tako se navodi da postoje dva fundamentalno različita pristupa integraciji osoba s ometenošću. Prema jednom, integracija se primarno posmatra kao reforma sistema specijalnog obrazovanja. Ovaj pristup se bazira pokušaju da se uvede više specijalnih programa i usluga u redovne škole, umesto da se oslanja na usluge u specijalni školama i razredima. Fokus drugih zemalja je reforma sistema redovnog obrazovanja. Integraciona politika u tim zemljama zasnovana je na kritici prakse izmeštanja iz sistema redovnog obrazovanja. One se bave stvaranjem jedinstvenog obrazovnog sistema, koji je responzivan prema karakteristikama dece s posebnim obrazovnim potrebama.

**Seminar Efektivno angažovanje za inkluzivno obrazovanje
MIDWAY - Uključivanje u obrazovanje dece sa teškoćama u razvoju i zapošljavanje osoba
sa invaliditetom**

Izjava ograničenja odgovornosti:

Realizaciju ovog seminara omogućio je Institut za održive zajednice (ISC), uz podršku američkog naroda kroz donaciju USAID-a br. 169-A-0006-00104-00. Mišljenja izneta u ovoj publikaciji su izneta od strane autora i nužno ne odlikavaju mišljenje ISC-a, USAID-a ili Američke vlade.

Akademski ishodi uključivanja dece s ometenošću u redovno vaspitanje i obrazovanje

Istraživanja koja su se bavila uporednim proučavanjem akademskih postignuća dece s ometenošću u redovnom i specijalnom obrazovanju, ili pronalaze prednost inkluzivnog obrazovanja, ili ne registruju značajne razlike. Vreme koje deca s ometenošću provode u redovnom razredu je faktor koji odvaja istraživanja koja su ustanovila značajne razlike, od onih u kojima ove razlike nisu pronađene. Viša akademska postignuća su povezana s potpunom inkluzijom, što se objašnjava nastavnikovim očekivanjima i nivoom podučavanja. Zbog razvojnog nivoa učenika, nivo na kome nastavnik podučava je viši u redovnim, nego u specijalnim razredima. Nastavnik redovne nastave utvrđuje nivo na kome će predavati u skladu sa nivoom sposobnosti svih učenika u razredu i to na način koji obezbeđuje maksimalnu dobrobit za sve učenike. Na prvi pogled to može izgledati štetno za decu TR, ali uz korišćenje individualizovanog pristupa nastavnik može primeniti više nivoa podučavanja. Dakle, i deca s ometenošću i deca TR dobijaju sadržaje koje su blago iznad njihovog trenutnog nivoa.

Socijalni ishodi uključivanja dece s ometenošću u redovno obrazovanje

Glavna pretpostavka pri uključivanju dece s ometenošću u redovno obrazovanje jeste da će se na taj način izbeći stigma koja može biti povezana sa specijalnim obrazovanjem, kao i da će se obezbediti adekvatnije mogućnosti za socijalno učenje za decu s ometenošću, ali i za njihove vršnjake TR. Zagovornici inkluzije navode bar tri pozitivna socijalna ishoda koji bi trebalo da se pojave kao rezultat obrazovanja ometenih učenika u redovnim razredima: (a) porast vršnjačkog prihvatanja i opadanje odbacivanja, (b) obostrana korist i pozitivne socijalne interakcije između ometene dece i dece tipičnog razvoja i (c)

Seminar Efektivno angažovanje za inkluzivno obrazovanje MIDWAY - Uključivanje u obrazovanje dece sa teškoćama u razvoju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom

Izjava ograničenja odgovornosti:

Realizaciju ovog seminara omogućio je Institut za održive zajednice (ISC), uz podršku američkog naroda kroz donaciju USAID-a br. 169-A-0006-00104-00. Mišljenja izneta u ovoj publikaciji su izneta od strane autora i nužno ne odslikavaju mišljenje ISC-a, USAID-a ili Američke vlade.

modelovanje odgovarajućeg socijalnog ponašanja od strane dece TR. Međutim, teškoće u socijalnom razvoju su prisutne, bilo da deca pohađaju redovnu ili specijalnu školu, a sami nalazi su često protivrečni.

U prilog inkluzivnom obrazovanju, kada je u pitanju socijalni razvoj dece s ometenošću, navodi se da sama priroda ometenosti ograničava mogućnosti za interakciju među decom s teškom ometenošću u uslovima specijalnog obrazovanja. Prema ovom viđenju, kada sva deca imaju socijalne deficite, a samo neka od njih mogu služiti kao odgovarajući modeli, segregirajuće okruženje ograničava napredak u usvajanju adekvatnih socijalnih ponašanja.

Dakle, verovanje u pozitivne efekte uključivanja dece s ometenošću u redovne škole delom je zasnovano i na verovanju da će fizička bliskost dece tipičnog razvoja i dece s ometenošću izazvati porast socijalnih interakcija, i prema tome povećati modelovanje socijalno kompetentnog ponašanja, kao i prihvaćenost dece s ometenošću od strane vršnjaka.

Prihvatanje dece s intelektualnom ometenošću od strane vršnjaka tipičnog razvoja

Uspešna inkluzija se posmatra kao multimenzionalni koncept pod uticajem tri faktora: stavova, resursa i kurikuluma. Proučavanju stavova se poklanja posebna pažnja, s obzirom na gledišta da su oni najbolji prediktori bihevioralnih namera, iz čega proističe da se socijalno odbacivanje dece s ometenošću delom može pripisati negativnim stavovima njihovih vršnjaka TR.

Deca TR imaju tendenciju da vršnjacima s ometenošću pripisuju negativne crte kao što je su akademska i socijalna neuspešnost. Stavovi prema deci s ometenošću često se karakterišu nelagodnošću, strahom i nepoverenjem, dok se sama deca s ometenošću opisuju kao povučeniija, manje prijateljski nastrojena,

Seminar Efektivno angažovanje za inkluzivno obrazovanje MIDWAY - Uključivanje u obrazovanje dece sa teškoćama u razvoju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom

Izjava ograničenja odgovornosti:

Realizaciju ovog seminara omogućio je Institut za održive zajednice (ISC), uz podršku američkog naroda kroz donaciju USAID-a br. 169-A-0006-00104-00. Mišljenja izneta u ovoj publikaciji su izneta od strane autora i nužno ne odslikavaju mišljenje ISC-a, USAID-a ili Američke vlade.

manje kooperativna i sklona izbegavanju aktivnosti. Iako se ovakvi stavovi teško menjaju, ipak se beleže pozitivni pomaci ka većoj toleranciji. Međutim, ima autora koji upozoravaju da predrasude samo menjaju formu kako bi se zadovoljio narastajući pritisak ka socijalnoj i političkoj korektnosti.

Iako se saopštava da žene imaju manje negativne stavove prema osobama s ometenošću, neka istraživanja ne pronalaze ove razlike, a dobijene rezultate kod mlađe dece radije tumače kroz stavove ispitanika prema suprotnom polu, nego prema samoj ometenošću. Kada je u pitanju hronološki uzrast dece TR zabrinjavajuće je to što se negativni stavovi prema osobama s ometenošću pojavljuju već na predškolskom uzrastu i praktično postaju sve negativniji do kraja adolescencije, što se poklapa s periodom koji deca s ometenošću treba da provedu u inkluzivnom obrazovanju. Dakle, ukoliko se želi da ovakvo obrazovanje bude uspešno, nužno je već na najmlađim uzrastima otpočeti s programima usmerenim ka poboljšavanju stavova i većem prihvatanju dece s ometenošću od strane vršnjaka TR.

Smatra se da nisko rangiranje dece s ometenošću može biti posledica naglašene akademske kompetitivnosti u školama, neodgovarajućeg socijalnog ponašanja ove dece, ali i nestrukturiranosti kontakata, kao i odsustva socijalnih nagrada za decu TR pri interakcijama s decom s ometenošću. U takvim okolnostima samo se potvrđuju raniji stereotipi i naglašava percepcija različitosti. Iz ovoga proističe da kontakti dece TR i dece s ometenošću treba da budu podsticani, vođeni, nagrađivani i strukturisani od strane odraslih.

Izgleda da kliničko označavanje može biti protektivni faktor, dok pežorativno označavanje i imlicitno označavanje mogu potkrepljivati postojeće stereotipe i dalju stigmatizaciju dece s ometenošću.

Socijalna kompetencija dece s ometenošću snažno utiče, i na prihvaćenost ove dece, i na stavove prema njima. Deca s ometenošću koja ispoljavaju visok

**Seminar Efektivno angažovanje za inkluzivno obrazovanje
MIDWAY - Uključivanje u obrazovanje dece sa teškoćama u razvoju i zapošljavanje osoba
sa invaliditetom**

Izjava ograničenja odgovornosti:

Realizaciju ovog seminara omogućio je Institut za održive zajednice (ISC), uz podršku američkog naroda kroz donaciju USAID-a br. 169-A-0006-00104-00. Mišljenja izneta u ovoj publikaciji su izneta od strane autora i nužno ne odslikavaju mišljenje ISC-a, USAID-a ili Američke vlade.

nivo prosocijalnih ponašanja i nizak nivo negativnih socijalnih ponašanja češće su prihvaćena, dok deca TR ispoljavaju izrazito negativne stavove prema deci s ometenošću neodgovarajućeg socijalnog ponašanja. Uzeti zajedno, ovi rezultati upućuju na potrebu primene odgovarajućih programa za podsticanje usvajanja i uvežbavanja socijalnih veština.

S pojavom inkluzije fokus pomera sa ispitivanja stavova, na mogućnosti njihove promene:

- podučavanje o ometenosti od strane nastavnika, a koje može uključivati i video-prikaze o osobama s ometenošću ili lično predstavljanje same osobe, igranje uloga, kao i druge povezane aktivnosti;
- strukturisani kontakti, uz facilitaciju treće strane (kooperativno grupisanje, tutorstvo vršnjaka i vršnjak-drugar programi);
- kombinovanje podučavanja i strukturisanih kontakata;
- programi koji se sprovode van škole.

**Seminar Efektivno angažovanje za inkluzivno obrazovanje
MIDWAY - Uključivanje u obrazovanje dece sa teškoćama u razvoju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom**

Izjava ograničenja odgovornosti:

Realizaciju ovog seminara omogućio je Institut za održive zajednice (ISC), uz podršku američkog naroda kroz donaciju USAID-a br. 169-A-0006-00104-00. Mišljenja izneta u ovoj publikaciji su izneta od strane autora i nužno ne odlikavaju mišljenje ISC-a, USAID-a ili Američke vlade.